

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา วิจัย ครั้งนี้มุ่งศึกษาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ตามหลักอิทธิบาท ๔ ของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษานนทบุรี เขต ๑ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อประกอบการวิจัย ดังนี้

- ๒.๑ ประวัติความเป็นมาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ
- ๒.๒ แนวคิดการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ
- ๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔
- ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัยการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ตามหลักอิทธิบาท ๔

๒.๑ ประวัติความเป็นมาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

๑. ประวัติความเป็นมา

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ มาตรา ๘ กล่าวถึงหลักในการจัดการศึกษาไว้ว่า

- ๑.๑) ให้การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน หมายถึง การศึกษาตลอดชีวิต คนไทยสามารถเรียนได้ตลอดชีวิตทั้งที่เป็นการศึกษาในระบบและนอกระบบ
- ๑.๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ในมาตรา ๘ ที่ว่าให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา หมายถึง รัฐเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กับประชาชน สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันที่ได้จัดให้มีการศึกษามาแต่เดิม ต่อมาได้มีการจัดการอย่างเป็นระบบขึ้น สถาบันสงฆ์จึงถูกจำกัดเฉพาะในการจัดการศึกษาของพระสงฆ์เท่านั้น จึงต้องมีการปฏิรูปบทบาทของสถาบันสงฆ์ใหม่ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กับประชาชน เรื่องที่เรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิต และในชีวิตจริงขณะกำลังเรียนสามารถทดลองปฏิบัติไปด้วย (Learning by doing) แต่โรงเรียนวิถีพุทธถือว่าการเรียนเป็นวิถีชีวิต (Learning by living) โดยในการปฏิรูปการศึกษาแบบใหม่ที่จัดให้มีโรงเรียนวิถีพุทธขึ้นด้วยความร่วมมือระหว่างชุมชนกับวัด เพื่อสร้างแนวทางในการดำรงชีวิต แบบไทยตามแบบฉบับของธรรมเนียมประเพณีของไทย สร้างความร่มเย็นให้กลับเข้าสู่สังคม

สืบเนื่องจากมหาเถรสมาคมได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔ มอบหมายให้พระธรรมวรเมธี เลขาธิการแม่กองธรรมสนามหลวง และพระเทพโสภณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นผู้แทนพิจารณาสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งกำลังจะประกาศใช้ในขณะนั้น

ผลการเจรจากับกรมวิชาการ ปรากฏว่ากระทรวงศึกษาธิการพร้อมที่จะประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเรียบร้อยแล้ว ในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ในหลักสูตรนี้มีเรื่องเกี่ยวกับมาตรฐานวิชาพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

มาตรฐาน ส. ๑.๑ เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือและสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส.๑.๒ ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ส. ๑.๓ ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

เพื่อช่วยให้โรงเรียนทั่วประเทศมีรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา เป็นแบบเดียวกัน โดยไม่มีการบิดเบือนหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระเทพโสภณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงเสนอให้กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลางพระพุทธศาสนาสำหรับโรงเรียนทั่วประเทศ กระทรวงศึกษาธิการจึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดังกล่าว มีพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เป็นประธาน มีกรรมการ ๖๓ รูป/คน เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๕

คณะกรรมการชุดนี้จัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลางพระพุทธศาสนา และจัดพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ สำเร็จเรียบร้อย เสนอในที่ประชุมเรื่อง หลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา : หัวใจปฏิรูปการศึกษา เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต มีนายกรัฐมนตรียเป็นประธานการประชุม และพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ประธานกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา เป็นผู้รายงานต่อนายกรัฐมนตรี ผลการประชุมครั้งนี้สรุปได้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. นายกรัฐมนตรีเห็นชอบต่อรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
๒. นายกรัฐมนตรีเห็นชอบให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนามี ๑ หน่วยกิต
๓. ให้มีโรงเรียนวิถีพุทธนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ดร.ศิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการรับนโยบายของนายกรัฐมนตรีไปดำเนินการ กระทรวงศึกษาธิการ เรียกโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ” มีการระดมผู้ทรงคุณวุฒิจัดทำเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” และเปิดรับสมัครโรงเรียนนำร่องเข้าร่วมโครงการ ซึ่งในเบื้องต้นมีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการรุ่นที่ ๑ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๖ จำนวน ๘๘ โรงเรียน จากนั้นกระทรวงศึกษาธิการได้เปิดรับสมัครโรงเรียนเข้าร่วมโครงการเรื่อยมา จนถึงปัจจุบันมีโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศจำนวนมากว่า ๒๓๐๐๐ โรงเรียน^๐

๒. ความหมายการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

สมเด็จพระพุทธมหาราช (เกี่ยว อุปโส) ได้กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไป แต่เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิต โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญหาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต”

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นที่เกิดจากแนวคิดในการแก้ไขระบบการศึกษาครอบคลุม การศึกษากัน ทั้งชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นระบบแห่งความประสานกลมกลืนและเกื้อกูลต่อกัน หรือดังที่ สมเด็จพระสังฆราช (สุวฑฺฒโน) ^๑ กล่าวไว้ว่า การศึกษาที่แท้ คือ การศึกษาที่ำคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ก็ต่อเมื่อมีการปฏิบัติ รู้ผิดชอบชั่วดี โดยธรรมตามหลักสิกขา ๓

^{*} พระลือชัย อ่อนสี, “ความพึงพอใจของบุคลากรที่มีต่อการบริหารจัดการ โรงเรียนวิถีพุทธในสังกัดเขตพื้นที่การศึกษารุงเทพมหานคร ” วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๐).

^๑ สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, โครงการการอบรมเชิงปฏิบัติการผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นศูนย์เด็กปฐมวัยต้นแบบ เรื่อง อยุธยาสร้างได้...ในโรงเรียนวิถีพุทธ, ๒๕๕๒, หน้า ๒.

^๒ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, วิถีทัศน์, ๒๕๔๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ^{๑๙}ได้กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง สถานศึกษา ที่ดำเนินในทางของพุทธะ คือ ท่านผู้รู้- ผู้ตื่น- ผู้เบิกบาน ความรู้-ความตื่น-ความเบิกบาน เป็นลักษณะ ๓ ด้าน ของแกนอันเดียว คือ ปัญญาที่พัฒนาประณีตยิ่งขึ้นไป ในจิตใจที่ใส่ม สุขสดใสมิพลงเข้มแข็งด้วยสมาธิ โดยมีพัฒนาการสื่อสารและพฤติกรรมที่สัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกับ เพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นฐานรองรับสนับสนุนทำให้เกิดการพัฒนาการศึกษา ๓
ด้านบูรณาการเป็นไตรสิกขา

๓. ลักษณะของโรงเรียนวิถีพุทธ

จุดเน้น โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ พึ่ง เป็น ” คือ มีปัญญารู้เข้าใจ ในทางคุณค่าเท่าใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐาน การดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหาร และคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา

ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ เน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนา ตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ โดยส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะ แห่งปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ คือ

๓.๑) สัมปฐิสังสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดีใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูลมีสื่อที่ดี

๓.๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓.๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดี และถुวิธี

๓.๔) ชัมมานุชัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้อง เหมาะสม

การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตร สถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนด

^{๑๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๓), หน้า อนุโมทนา.

แผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผล และพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขาดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพชวนให้มีจิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้น การพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นให้การกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียนการสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดการ เรียนรู้ชัดเจน ด้านบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์ เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้ง วัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น^{๐๐}

๔. แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน จะสังเกต ได้ถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดขึ้นตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและ คุณค่า อาทิ

๔.๑) นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ต่าง ๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่น ๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และ มีความสุขพร้อม ๆ กัน ที่ว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

๔.๒) การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมของทั้งผู้ปกครอง ครู อาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่าง ทวิคูณ

๔.๓) สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมากในลักษณะ ที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้ง สติ สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็น กัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

๔.๔) บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิต ทำให้สภาพ การทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่มชีวิต ส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบชัดเจน เพราะความ เป็นวิถีพุทธช่วยกล่อมเกลา

๔.๕) โรงเรียน โดยครู ผู้บริหาร บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างต่อสังคมอีกเป็น พลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ดีขึ้นยิ่ง ๆ ขึ้นได้

^{๐๐}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน , แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘), หน้า ๔-๗.

แนวการดำเนินการและจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งจะมี ความแตกต่างกันได้ตามลักษณะเฉพาะ ของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตาม ก้าวอย่างที่ชัดเจน จะมีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียนทั้งสี่ล สมานธิ ปัญญา ควบคู่กันไปอย่าง บูรณาการบนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทัน และจัดการได้ในลักษณะที่จะก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

ข้อเสนอแนะแนวดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธในสภาพเบื้องต้นที่เสนอเป็นแนวคิด แนวทางซึ่งโรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมต่อไป ประกอบด้วยประเด็นดังนี้

- การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ
- การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้
- กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา
- การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคคลที่คาดหวัง
- การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

๕. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

จังหวะก้าวการพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณา องค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้ เป็น ข้อเสนอเชิงตัวอย่างที่สถานศึกษาสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้ การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวกซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

๑) การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่เป็น ผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควร เป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น ผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

๒) การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนา โรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญา ้เข้าใจทิศทางจากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาร่วมกัน ความสำเร็จ ในการพัฒนาคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้ สามารถ

ดำเนินการได้หลากหลาย ตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการ
ประชาสัมพันธ์ ที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

๓) การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงานที่ชัดเจนทั้งระยะยาวใน
ธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่เกี่ยวข้องเห็นพ้องกันจะเป็นหลักประกัน
ความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการ
การเตรียมการที่ดี

ขั้นตอนที่ ๒ การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัย
ต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วย สภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ
ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวัตรธรรม ๔ ประการ คือ

๑) การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สปฐิสสังเสวะ)

๒) การใส่ใจศึกษาเล่าเรียนโดยมีฐานของหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี
(สัทธัมมัสสวนะ)

๓) การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพ และบรรยากาศที่ส่งเสริม
(โยนิโสมนสิการ)

๔) ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม
(ธัมมานุวัตรปฏิบัติ)

สภาพองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิถีพุทธ มีตัวอย่างเช่น

๑. หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็น
องค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการ
การจัดก็คือการบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (Knowledge) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม
(Attitude) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (Practice) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับ
หลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้หรือแผนการจัดการเรียนรู้ที่ครูจะนำ
สู่การเรียนรู้ต่อไป

๒. การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียน
ของตนมากที่สุดซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำ
สัปดาห์หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการ
ไว้อย่างเหมาะสมจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษา
เริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น”

๓. การจัดสภาพกายภาพของสถานศึกษาที่ครอบคลุมถึง อาคารสถานที่ ห้องเรียน
แหล่งการเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัด

ให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษา และผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” ในชีวิตประจำวัน

๔. การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๓ การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษาโดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิตที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด

นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้ว สถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครู และผู้บริหาร จะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยังบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไรจะยิ่งส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

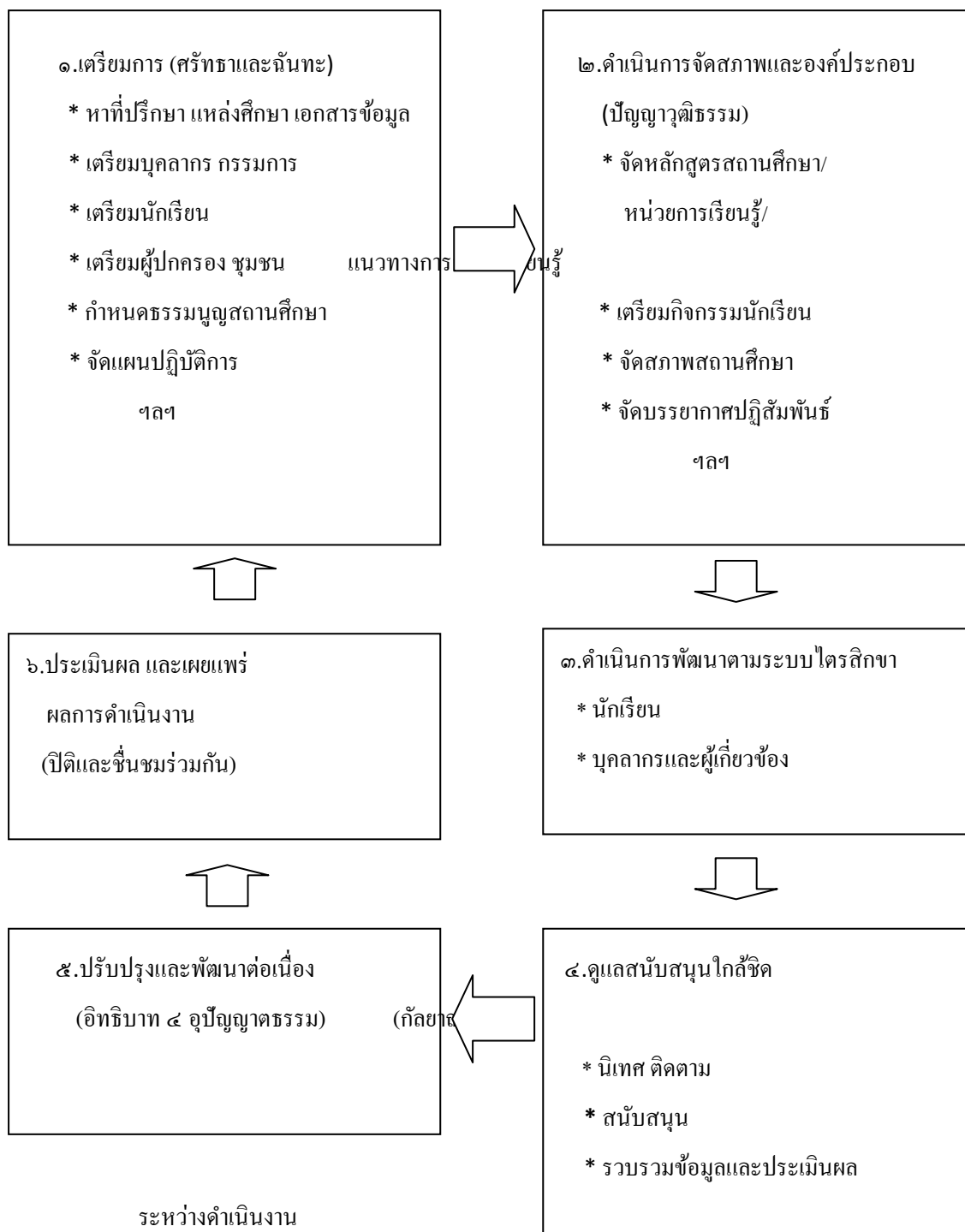
ขั้นตอนที่ ๔ การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศ ติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ การสนับสนุนทั้งทรัพยากร ข้อมูล และเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้ อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการอันจะเป็นรากฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

ขั้นตอนที่ ๕ การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานให้เป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท ๔

(ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปัฏฐาธรรม ๒ (ความไม่สั่นโดยในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๖ การประเมินผลและเผยแพร่การดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจนที่สามารถนำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่น ๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและการบริหารจัดการ^{๐๐}

^{๐๐}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน , แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ,
หน้า ๓๒-๔๓.

แผนภูมิที่ ๒.๑ ขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ปี ๒๕๔๘ หน้า ๓๖

๖. การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

หลักทำเนนการจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ ประกอบด้วย

๖.๑) หลักสูตรสถานศึกษา มีการสอดแทรก เพิ่มเติมพุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน เพิ่มเติมคุณธรรม จริยธรรมในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง บูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ และสอดแทรกความรู้ การปฏิบัติจริง ในการเรียนรู้และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการใน วิถีชีวิตและบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน

๖.๒) ผู้สอน ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ให้ทำคุณ อยู่ให้เห็น ” อย่าง สม่าเสมอ เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อดทน อดกลั้น และสร้างเสริม กำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

๖.๓) กระบวนการเรียนรู้ มีการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านสมดุล สมบูรณ์ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา) การจัดโอกาส ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง) การสร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา และการเน้นให้เกิดการเรียนรู้ แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแท้ของสรรพสิ่ง

๗. กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนากิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ

เป็นการจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีการ ฝึกปฏิบัติและพัฒนาด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) ซึ่งในการจัด กิจกรรมของโรงเรียนวิถีพุทธนั้นครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ ๔ ลักษณะ คือ

๗.๑) กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น การจัดพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ประกวดมารยาทชาวพุทธ การจัดกิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา) กิจกรรมบริหารจิตเจริญปัญญา การจัดให้เรียนธรรมศึกษา/สอบธรรมศึกษา และการบรรพชา สามเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น

๗.๒) กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ เช่น กิจกรรมหน้าเสาธง กิจกรรมทำความดี ระหว่างวัน กิจกรรมก่อนเลิกเรียน กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำ กิจกรรมทำบุญตักบาตร ประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานศึกษากำหนด) เป็นต้น

๗.๓) กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา

๗.๔) กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ เช่น กิจกรรมไขปัญหาธรรม กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี กิจกรรมอาสาตาสืบหา กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม กิจกรรมต้นไม้พูดได้ กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

๘. การจัดลักษณะทางกายภาพของโรงเรียนวิถิพุทธ

เป็นการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดแนวทางการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของโรงเรียนวิถิพุทธไว้ว่าควรมีบรรยากาศสงบเงียบเรียบง่าย ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ร่มรื่น ใกล้ชิดกับชุมชน สะอาด มีระเบียบ ทันสมัย มีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ เป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และคุณธรรม ซึ่งในทางปฏิบัติโรงเรียนวิถิพุทธ มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ ร่มรื่นสวยงามสะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัย ให้ความรู้สึกที่ผ่อนคลายสบายกาย สบายใจ มีศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียนและบุคคลในชุมชน คือ มีพระพุทธรูป มีสวนพุทธธรรม มีต้นไม้ที่สำคัญทางศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ส่วนในห้องเรียนทุกห้องเรียน มีพระพุทธรูป เพื่อให้ให้นักเรียนได้เห็น และระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีความสงบ สะอาด ที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของนักเรียนทุกคน โดยครูเป็นผู้สร้างบรรยากาศความรักสามัคคี และความรับผิดชอบ มีสื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยและครบครัน ทั้งสื่อที่เกิดจากภูมิปัญญาของครู นักเรียน และชุมชน ตลอดจนสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ อย่างมีความสุข ปลูกฝังคุณลักษณะใฝ่รู้ ใฝ่เรียน และความรู้ ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก สถานศึกษาต้องมีความใกล้ชิดธรรมชาติ ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

๙. การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธ

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบ ไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรม เป็นอย่างดีปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถิพุทธ เป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็น

ผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น ” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดี แนวทางการจัดพัฒนาบุคลากร เช่น วิเคราะห์ ภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิ และลักษณะของบุคลากร การค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ การวางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร การจัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่าง สะท้อนให้เห็นความสำเร็จ ทั้งกิจกรรม วัตรธรรมและกิจกรรมพัฒนาจิต และการให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้ เป็นต้น

๑๐. การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิพุทธและชุมชน

โรงเรียนวิถิพุทธกับความสัมพันธ์ภายในชุมชน ซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัด และสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชนสังคมในวิถิแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์ร่วมกัน เช่น สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนเปิดต้องรับผู้ปกครองและชุมชนตลอดเวลา (Open House) การบริการวิชาการ อาคารสถานที่ ห้องสมุดการให้ความร่วมมือสนับสนุนชุมชน ในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรม จริยธรรม และกิจกรรมสัมมาอาชีวะต่าง ๆ การจัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศ โดยเชิญผู้ปกครอง มาร่วมนำอาหารมารับประทานร่วมกัน จัดค่ายครอบครัว รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ผลงานนักเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์ วารสารของสถานศึกษา เผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า และชุมชน เป็นต้น

๑๑. การบริหารโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ

โรงเรียนวิถิพุทธ ซึ่งดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการผ่านการพัฒนา “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น ” ดังนั้นการบริหารโครงการ ทั้งในระดับชาติและระดับโรงเรียนจะยึดหลักการพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวข้างต้นทุกขั้นตอน ซึ่งการบริหารโครงการระดับชาติ จะมีกิจกรรมหลักในการสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริหาร โรงเรียน และผู้รับผิดชอบโครงการ การผลิตสื่อเอกสาร วิดีทัศน์ เพื่อเผยแพร่แนวคิด และตัวอย่างการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ การสร้างความเข้าใจแก่ครู ทั้งในการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการวิถิพุทธ และการจัดกิจกรรมลักษณะต่าง ๆ การนิเทศ เยี่ยมเยียน ประเมินผล การดำเนินงาน การสัมมนาเพื่อสะท้อนประสบการณ์ผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ

เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น และการบริหารโครงการระดับโรงเรียน มีกิจกรรมหลักในการปฏิบัติโดยการประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น ครู และบุคลากรทุกคน ผู้ปกครอง นักเรียน องค์กรสงฆ์ ที่สถานศึกษาจะขอความอนุเคราะห์ การปรับสภาพบรรยากาศของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการ โรงเรียนวิถีพุทธ การนิเทศ เยี่ยมเยียน ชื่นชมให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานและปรับปรุง การดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น การร่วมสัมมนาเพื่อรับฟังประสบการณ์การดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาอื่น ๆ เพื่อนำมาปรับกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษาตนเอง^{๐๐}

๒.๒ แนวคิดการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

ประกาภท นียม^{๐๐} กล่าวถึง การศึกษาแนวพุทธ ไม่ได้เป็นภาระหนักหนา ไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ ดยตัวที่ใครต้องทำอะไรอย่างเดียวกันไปหมด ความแตกต่างจะทำให้เกิดการเรียนรู้ และถ่ายเทซึ่งกันและกัน

พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินสร จินตปญโญ)^{๐๐} กล่าวถึง การศึกษาแนวพุทธ คือ การสอนบุคคลบนฐานธรรมชาติความจริงของธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมะ ซึ่งเป็นหลักความจริงที่เกิดขึ้นเป็นไปของชีวิตมนุษย์นั่นเอง ต้องการให้ผู้คนได้ฝึกฝนปรับปรุงตน สิ่งทีพระองค์ได้ทรงเน้นย้ำในการศึกษาก็คือ การนำเสา ๓ ด้าน คือ หลักไตรสิกขา สิล สมาธิ ปัญญา มาเป็นแกนกลางทีจะต้องฝึกอบรมปรังปรุงตนด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ให้ก้าวหน้าไปเป็นลำดับเพื่อทำให้เกิดพัฒนา ๔ ด้าน ซึ่งมีกายภาวนา สิลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เพื่อบรรลุเป้าหมาย คือ ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือทำให้มนุษย์ได้บรรลุภาวะมนุษย์นิพาน ตรงนี้ก็คือว่าเราได้บรรลุเป้าหมายตามแนวทางพุทธศาสนา เพื่อให้การจัดการศึกษาแบบพุทธ

^{๐๐}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน , แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ , หน้า ๔๗-๔๘.

^{๐๐}ร.ประกาภท นียม, (๑๓ ก.ย. ๔๖) บันทึกปาฐกถาพิเศษ “ระบบการศึกษาแนวพุทธ ครั้งที่ ๓”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : โรงเรียนรุ่งอรุณ [12 กุมภาพันธ์ 2010].

^{๐๐}พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินสร จินตปญโญ), (๑๓ ก.ย. ๔๖) บันทึกปาฐกถาพิเศษ “ระบบการศึกษาแนวพุทธ ครั้งที่ ๓”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : โรงเรียนรุ่งอรุณ [12 กุมภาพันธ์ 2010].

เป็นไปด้วยดี ถ้าพวกเราทุกคนมีตระหนักรู้ถึงความชัดเจนเรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธให้ดี เป็นสถานศึกษาที่ดำเนินการแบบพุทธ คำว่าพุทธ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งเป็นเรื่องของปัญญา ชาวพุทธมักมีการเน้นย้ำปฏิบัติวัฒนธรรมการเมตตาจะมีมากขึ้นในสังคมไทย แต่อย่างขาด วัฒนธรรม แสวงปัญญา ถ้าเราสามารถปลูกเร้าให้สังคมไทยโดยเฉพาะเยาวชนของชาตินั้นมีแนวโน้มที่จะเป็นผู้ที่คิด พิจารณาใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาก็จะทำให้สังคมนั้นร่มเย็นอยู่มากขึ้น ในเยาวชน ควรได้รับการพัฒนาให้เกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น พัฒนาของเด็กจะก้าวหน้าไปด้วยดี

ไพรัช สู่แสนสุข และ บรรณเจตพร รัตนพันธุ์^{๐๙} กล่าวถึง โรงเรียนวิถีพุทธว่าเป็น โรงเรียนรูปแบบหนึ่งใน ๕ รูปแบบ คือ ๑) โรงเรียนวิถีพุทธ ๒) โรงเรียนในกำกับของรัฐ ๓) โรงเรียนสองภาษา ๔) โรงเรียนสำหรับเด็กที่มีความสามารถพิเศษ และ ๕) โรงเรียนต้นแบบการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) พุทธศักราช ๒๕๔๖ กระทรวงศึกษาธิการ พัฒนานวัตกรรมแห่งการพัฒนาผู้เรียนสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาประเทศ โดยเปิดให้โรงเรียนที่สนใจสมัครเข้าร่วมโครงการเป็นโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการที่ดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น ” คือ มีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา

สิริกร มณีรินทร์^{๐๑๐} ได้กล่าวว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่มีโอกาสใกล้ชิดกับสิ่งล้ำค่าของสังคมมนุษยชาติ ซึ่งก็คือ “พระพุทธศาสนา” พระพุทธการศึกษา ระบบการดำเนินชีวิตที่ชัดเจน ดีงามและละเอียดลึกซึ้งในทุก ๆ ชั้น ทุกระดับของการดำเนินชีวิต โรงเรียนวิถีพุทธเป็นนวัตกรรมจัดการศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการปรารถนาให้เป็นจุดสำคัญของการนำคุณค่ามหาศาล

^{๐๙}ไพรัช สู่แสนสุข และ บรรณเจตพร รัตนพันธุ์, การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ , เอกสาร, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : http://www.moe.go.th/main๒/article/articlebanjerdporn/school_bud.htm [26 กุมภาพันธ์ 2553].

^{๐๑๐}สิริกร มณีรินทร์, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและ พัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๙), หน้าปฐมบท

ของพระพุทธธรรมมาสู่สังคมไทย โดยผ่านการจัดสภาพและการเรียนรู้ของโรงเรียนที่มีความชัดเจนมีการดำเนินงานที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมโดยให้โรงเรียนทำความเข้าใจกับสังคม การนำแผนสู่การปฏิบัติให้มี ศีล สมาธิ ปัญญา มีครู ผู้บริหาร เป็นแบบอย่างที่ดี มีพ่อแม่ ผู้ปกครอง ที่มีส่วนร่วมให้เด็กเป็นผู้เรียนที่บรรลุเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ กล่าวคือ เด็กจะมีความสุข อ่อนโยน ทนสมัย และทันโลก เอาตัวรอดด้วยสติและปัญญาเมื่อเผชิญอุปสรรคชีวิต แต่ไม่เห็นแก่ตัว จึงเอาตัวรอดเพียงคนเดียว รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์กับเพื่อนมนุษย์ที่แม้จะต่างชนชาติศาสนาก็ตาม เหล่านี้คือความฝันที่กำลังจะเป็นจริง เป็นการเชิดชูสิ่งที่หลายโรงเรียนทำอยู่แล้วมาขยายผลให้ออกกว้างกว้างขึ้น จนเต็มแผ่นดินไทย

สุมน อมรวิวัฒน์^{๐๖} กล่าวว่า โรงเรียนแนวพุทธมีลักษณะเด่น ๆ ดังต่อไปนี้ ๑. เน้นชีวิตของผู้เรียน ทั้งในลักษณะผู้เรียนแต่ละคน และผู้เรียนทุกคน เน้น ไปถึงทุกฝ่ายทุกคนที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ปกครอง เพื่อน บุคคลแวดล้อม รวมถึง ธรรมชาติ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับนักเรียน ๒. เน้นความสัมพันธ์ของชีวิต คือ ชีวิตไม่ได้หยุดนิ่ง แต่ชีวิตของนักเรียนครู บุคลากร ในโรงเรียน ย่อมมีความสัมพันธ์กัน และสืบทอดสัมพันธ์ภาพ ตามแนวของพุทธศาสนาที่จะทำให้งดงามของเราอยู่รอด ๓. เน้นแนวทางการดำเนินชีวิต ที่แปรเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ค่านิยม จุดหมาย ทิศทาง วิถีปฏิบัติ มีแนวทางดำเนินชีวิตที่ชัดเจนโดยยึดฐาน ๓ ฐาน คือ ฐานวัฒนธรรมชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ ฐานศีลธรรมตามพุทธศาสนาหรือศาสนาใด ๆ ก็ได้ และ ฐานปัญญาธรรมที่มุ่งให้การเรียนรู้นำไปสู่ปัญญาเป็นสำคัญ และแกน ๓ แกน พัฒนาการเรียนรู้ให้เป็นไปตามแกนของชีวิต คือ พัฒนากายเป็นปกติ พัฒนาจิตใจให้มีสมาธิ และปัญญา คือ เรียนรู้ให้เกิดปัญญา

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาตรัง เขต ๑^{๐๖} กล่าวถึง การบริหารจัดการ โรงเรียนวิถีพุทธ มีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากรที่มุ่งเน้น สร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จัดเพื่อ

^{๐๖}สุมน อมรวิวัฒน์, (๑๓ ก.ย. ๕๖) บันทึกปาฐกถาพิเศษ “ระบบการศึกษาแนวพุทธ ครั้งที่ ๓”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : โรงเรียนรุ่งอรุณ [12 กุมภาพันธ์ 2010].

^{๐๖}สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาตรัง เขต ๑, (knowledge Management Center) “โรงเรียนวิถีพุทธ” [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.moe.go.th/5TypeSchool/school bud.htm> [9 March 2001].

ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญหาวัฒนธรรม ในการพัฒนาผู้เรียน การดำเนินการพัฒนา ทั้ง ผู้เรียนและบุคลากร ตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่จัดไว้ ข้างต้น ขึ้นต่อมา คือ การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ด้วยท่าทีของความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันที่จะ ทำให้การพัฒนานักเรียนและงานดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อจากนั้นมีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยอิทธิบาท ๔ และหลักอุปปัญญาธรรม คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร ขึ้นสุดท้ายของกระบวนการบริหารแต่เป็นฐานสู่การพัฒนาใน ลำดับต่อไป คือ ขึ้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงานลักษณะเกื้อกูลสัมพันธ์

อารีย์ สัมหลวี^{ON} กล่าวว่า การมีชีวิตที่ดี การเรียนที่ดี ทุกศาสนาจะสอนแต่ละ โรงเรียนวิถิปุทธมีเพื่อการสืบทอดศาสนาพุทธเป็นแบบมีระบบขึ้น เราไม่จำเป็นต้องเพิ่มชั่วโมง จริยศึกษา แต่เราเพิ่มเรื่องความหมายให้เด็กเข้าใจจริง ๆ และมีทางปฏิบัติ

จากการศึกษา เอกสารประวัติความเป็นมาการบริหารโรงเรียนวิถิปุทธ และแนวคิด เกี่ยวกับการบริหารโรงเรียนวิถิปุทธ สรุปได้ว่า โรงเรียนวิถิปุทธเป็นโรงเรียนปกติทั่วไป ที่ผู้บริหาร โรงเรียน และครูผู้สอนได้นำหลักธรรมพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ ด้วยระบบไตรสิกขาให้นักเรียนได้ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น ” โดยผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนต้อง มีระบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิปุทธเป็นระบบมีขั้นตอนสำคัญ คือ ขึ้นเตรียมการ ขึ้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ขึ้นดำเนินการพัฒนานักเรียนและบุคลากรตามระบบ ไตรสิกขา ขึ้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ขึ้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง ขึ้นประเมินผล และเผยแพร่ ผลดำเนินการ ซึ่งต้องเกื้อกูลสัมพันธ์ระหว่างบ้าน โรงเรียน และชุมชนในการพัฒนาโรงเรียนให้ เกิดวิถีแห่งพุทธธรรม นอกจากการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิปุทธดังกล่าว ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอนต้องนำหลักธรรมอิทธิบาท ๔ ประยุกต์ใช้กับการบริหารการเรียนรู้ การจัดกิจกรรม โครงการคุณธรรม ให้เป็นระบบครบวงจรอย่างต่อเนื่อง คือ ๑) การวางแผนในการปฏิบัติงาน วิชาการและงานกิจกรรมนักเรียนด้วยฉันทะ ๒) การปฏิบัติงานตามแผนในการปฏิบัติงานวิชาการ และงานกิจกรรมนักเรียนด้วยวิริยะ ๓) การวัดและประเมินผลในการปฏิบัติงานวิชาการ

^{ON}อารีย์ สัมหลวี, (๑๓ ก.ย. ๔๖) บันทึกปาฐกถาพิเศษ “ระบบการศึกษาแนวพุทธ ครั้งที่ ๓”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : โรงเรียนรุ่งอรุณ [12 กุมภาพันธ์ 2010].

และงานกิจกรรมนักเรียนด้วยจิตตะ และ ๕) การทบทวนเพื่อปรับปรุงในการปฏิบัติงานวิชาการ และงานกิจกรรมนักเรียนด้วยวิมังสา เพื่อเป็นแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธให้เกิด ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เกิดความคงทน และยั่งยืน เพื่อรองรับการประเมิน เสนอแนะ และพัฒนา โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ จากคณะกรรมการ โครงการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่จะประเมินจากด้านวิธีการไม่ได้ทั้งหลักการของโรงเรียนวิถีพุทธ เพียงแต่นำนโยบาย เรื่องการปลูกฝังคุณธรรมลงไปเป็นกิจกรรมให้เป็นระบบและต่อเนื่อง นำหลักธรรมมาภิบาล ว่าด้วยการมีส่วนร่วม ชื่อสัตย์ โปร่งใส นำไปในการบริหารจัดการ นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เข้าไปในการเรียนรู้เพื่อการดำเนินชีวิตให้กับนักเรียนและชุมชน ดังนั้นถ้าการบริหารโรงเรียน วิถีพุทธ ตามหลักอิทธิบาท ๔ ของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปทุมธานี เขต ๑ ได้ดำเนินการอย่างเข้มข้นและต่อเนื่องก็สามารถพัฒนายกระดับเป็นโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ดังที่ พระธรรมโกศาจารย์^{๐๐} ได้กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธได้พัฒนามาเป็นโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ด้วยหวังว่า คนที่จะมาเข้าเรียนในโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำนี้มาเพราะเหตุผลว่าโรงเรียน นี้สามารถสอนเด็กให้เป็นคนดีคนเก่ง และมีความสุข ซึ่งสังคมกำลังต้องการคนดี คนเก่ง และมี ความสุข เป็นเป้าหมายที่ดีที่สุด เพื่อสร้างบุคลากร เพื่อสร้างคนไทยให้มีคุณลักษณะดังกล่าวก็คือ โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ และจะเป็นแบบที่ทำให้เกิดโรงเรียนประเภทนี้กันทั่วประเทศให้ มีมาก ๆ สังคมไทยจะได้มีความเป็นปกติสุข มีความสุขอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้งนี้เพราะเรา ต้องการคุณธรรมประกอบความรู้ของคนทั้งหลาย เพื่อให้ได้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ดังนั้นขอให้โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำที่มีมาตรฐานอย่างนี้เพิ่มมากขึ้น ก็จะเป็นประโยชน์ ไพศาลแก่ประเทศชาติ พระพุทธศาสนาของเราสืบไป

^{๐๐}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ร้อยโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ , (กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, ๒๕๕๓), หน้า ๖.

๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

๑. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร

หลักการบริหารเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารสามารถเรียนรู้ และนำไปประยุกต์ใช้ได้ โดยอาศัยประสบการณ์ที่ต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นความหมายของการบริหาร มีดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๑๑} ให้ความหมายของการบริหารไว้ว่า หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ^{๑๒} กล่าวถึงคำว่า การบริหาร (administration) มีรากศัพท์มาจาก ภาษาลาติน “administatvae” หมายถึง ช่วยเหลือ (assist) หรืออำนาจการ (direct) การบริหารบางครั้ง เรียกว่า การบริหารจัดการ หมายถึง การดำเนินงาน หรือการปฏิบัติงานใด ๆ ของหน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ (ถ้าเป็นหน่วยงานภาคเอกชน หมายถึง หน่วยงาน และ/หรือ บุคคล) ที่เกี่ยวข้องกับคน สิ่งของ และหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น (๑) การบริหารนโยบาย (Policy) (๒) การบริหารอำนาจหน้าที่ (Authority) (๓) การบริหารคุณธรรม (Morality) (๔) การบริหารที่เกี่ยวข้องกับสังคม (Soganizing) (๕) การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Staffing) (๖) การอำนาจการ (Organizing) (๗) การประสานงาน (Coordinating) (๘) การรายงาน (Reporting) และ (๙) การงบประมาณ (Budgeting) เช่นนี้ เป็นการนำ “กระบวนการบริหาร” หรือ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” เรียกว่า แฟ้มส์-โพสคอร์บ (PAMS-POSDCoRB) แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย

พร้อมกันนี้ อาจให้ความหมายได้อีกว่า การบริหาร หมายถึง การดำเนินงานหรือ การปฏิบัติงานใด ๆ ของหน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับ คน สิ่งของ และหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น (๑) การบริหารคน (Man) (๒) การบริหารเงิน (Money) (๓) การบริหารวัสดุอุปกรณ์ (Material) (๔) การบริหารงานทั่วไป (Management)

^{๑๑}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , พุทธวิธีบริหาร , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^{๑๒}วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, แนวคิดและความหมายของการบริหารและการบริหารจัดการ , [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [http://www.wiruch.com/articles%20for%20article/article%20concept%20and%20meaning%20\[22/3/2545\].](http://www.wiruch.com/articles%20for%20article/article%20concept%20and%20meaning%20[22/3/2545].)

(๕) การบริหารการให้บริการประชาชน (Market) (๖) การบริหารคุณธรรม (Morality) (๗) การบริหารข้อมูลข่าวสาร (Message) (๘) การบริหารเวลา (Minute) และ (๙) การบริหารการวัดผล (Measurement) เช่นนี้ เป็นการนำ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” ที่เรียกว่า ๕M แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย

นอกจากนี้ อาจนำปัจจัยอื่นมาใช้เป็นแนวทางในการให้ความหมายได้อีก เป็นต้นว่า ๓M ซึ่งประกอบด้วย การบริหารคน (Man) การบริหารเงิน (Money) และการบริหารงานทั่วไป (Management) และ ๕ป ซึ่งประกอบด้วย ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ประหยัด ประสานงาน และประชาสัมพันธ์

ดังนั้นสรุปได้ว่า การบริหาร หมายถึง การบริหารโดยอาศัยทรัพยากร อาทิ คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ โดยยึดหลักคุณธรรมในการบริหารให้เกิดประสิทธิภาพทั้งด้านทักษะและความรู้ความสามารถที่พัฒนาไปสู่การบรรลุจุดหมายขององค์กร

๒. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารตามแนวพุทธ

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ^{๑๐} ได้กล่าวถึง พุทธวิธีบริหาร ว่าหมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) หน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการพิจารณาหน้าที่ (Function) ของนักบริหารมีอยู่ ๕ ประการ (POSDC)

P (Planning) หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

O (Organizing) หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิก และสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S (Staffing) หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากร และการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

D (Directing) หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ

^{๑๐} พระเทพโสภณพระครูธมฺมจิตฺโต พุทธวิธีบริหาร กรุงเทพฯ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕ ไม่มีหน้า.

C (Controlling) หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

๓. แนวคิดและทฤษฎีการบริหารตามแนวตะวันตก

ประยูร ศรีประสาธน์ อรุณ รักธรรม และทองอินทร์ วงศ์โสธร^{๐๐} ได้กล่าวถึงทฤษฎี

กระบวนการบริหารการศึกษาของ เกรก (Gregg) ว่า มีกระบวนการบริหารการศึกษา ประกอบด้วย

๑. การตัดสินใจ (decision-making) คือ การใช้ข้อมูลเป็นสำคัญในการตัดสินใจ
๒. การวางแผน (planning) คือ การบริหารงานเพื่อให้แผนดำเนินการตามเป้าหมาย
๓. การจัดองค์การ (organizing) คือ การบริหารทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดความคุ้มค่าสูงสุด
๔. การสื่อสาร (communicating) คือ การบริหารงานโดยตรงจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง
๕. การใช้อิทธิพล (influencing) คือ การบริหารที่มีสายบังคับบัญชาให้น้อยที่สุด
๖. การประสานงาน (coordinating) คือ การบริหารงานที่ทำสอดคล้องกันอย่างต่อเนื่อง
๗. การประเมิน (evaluating) คือ การตรวจสอบและสรุปผลการดำเนินงานเพื่อปรับปรุง

แนวคิดแบบ POSDCoRB ของลูเธอร์ กุลลิก (Luther Gulick)^{๐๙} นักทฤษฎีการบริหารที่มีอิทธิพลต่อการบริหารการศึกษาประกอบด้วย

๑. P - Planning หมายถึง การวางแผน เพื่อให้แผนดำเนินไปตามวัตถุประสงค์
๒. O - Organizing หมายถึง การจัดองค์การ เป็นการบริหารทรัพยากรขององค์การให้เกิดประโยชน์สูงสุด
๓. S - Staffing หมายถึง การจัดคนเข้าทำงานให้ตรงกับความรู้ความสามารถ
๔. D - Directing หมายถึง การสั่งการที่มุ่งเน้นที่เป้าหมายขององค์การที่ตั้งไว้
๕. Co - Coordinating หมายถึง ความร่วมมือในการทำงานของตนเองที่ได้มอบหมาย และร่วมมือกับเพื่อนร่วมงานให้เกิดผลสำเร็จขององค์การ

^{๐๐}ประยูร ศรีประสาธน์ อรุณ รักธรรม และทองอินทร์ วงศ์โสธร, ประมวลสาระชุดวิชาทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา หน่วยที่ ๑ - ๔, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๖), หน้า ๘๖.

^{๐๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

๖. R - Reporting หมายถึง การรายงานที่เกิดจากการสรุปผลการดำเนินงาน ผลจากการตรวจสอบผลการดำเนินงาน เพื่อเป็นข้อมูลเอกสารสำคัญในการบริหารงานคุณภาพที่ทำ

๗. B - Budgeting หมายถึง งบประมาณ แผนเบ็ดเสร็จ ซึ่งแสดงออกในรูปตัวเงิน แสดงโครงการดำเนินงาน การบริหารกิจกรรม โครงการค่าใช้จ่าย ตลอดจนทรัพยากรที่จำเป็น

จากแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาดังกล่าวมีกระบวนการการบริหารที่มีอิทธิพลต่อการบริหารการศึกษาอย่างเป็นขั้นตอนตามระบบการบริหารจัดการโดยผู้บริหารต้องตระหนักถึงองค์กรเป็นสำคัญ เพื่อให้เกิดการบริหารงานที่มุ่งสู่เป้าหมายเกิดความสำเร็จและความก้าวหน้าในองค์กรอย่างชัดเจน ซึ่ง พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๐๐} ให้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีบริหารว่า บริหารชีวิต บริหารธุรกิจแบบชาวพุทธ คือ นักบริหารมีหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ ๑) พุทธวิธีในการวางแผน ๒) พุทธวิธีในการจัดองค์กร ๓) พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล ๔) พุทธวิธีในการอำนวยการ และ ๕) พุทธวิธีในการกำกับดูแล ซึ่งการบริหารดังกล่าวจำต้องนำหลักธรรมอิทธิบาท ๔ ประยุกต์ใช้ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีการบริหารการศึกษาเพื่อให้เกิดผลการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลอย่างต่อเนื่อง สามารถทำให้ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนในโรงเรียนวิถิพุทธได้ประโยชน์และเกิดเป็นรูปธรรม ส่งผลถึงความสำเร็จในการบริหารงานการศึกษาได้เป็นอย่างดี

๔. แนวคิดการบริหารการเรียนรู้และการสอน

หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้และการสอนมีหลากหลาย ครูและผู้บริหารโรงเรียนสามารถเลือกใช้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนและนำหลักการต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้เทคนิคการสอนต่าง ๆ รวมทั้งนวัตกรรมการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตามแนวคิดและการบริหาร ดังนี้

ทิสนา แคมมณี^{๐๑} ได้กล่าวถึง ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ เรื่อง บริบททางวิธีการสอน ว่า ขณะที่ครูกับผู้เรียนอยู่ในกระบวนการเรียน

^{๐๐} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, ไม่มีหน้า.

^{๐๑} ทิสนา แคมมณี, ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ : พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖-๑๕.

การสอนนั้น เห็นได้ชัดว่า องค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการเรียนการสอนขณะนั้นก็คือ ๑) ครูผู้สอน ๒) ผู้เรียน ๓) สาระ/เนื้อหา และ ๔) วิธีการหรือกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งถ้าคิดกัน เพียงผิวเผินแล้วจะพบว่าไม่มากนัก แต่แท้ที่จริงแล้ว หากวิเคราะห์ให้ละเอียดจะพบว่า มีองค์ประกอบอื่น ๆ แฝงอยู่จำนวนมาก ซึ่งหากครู นักการศึกษา และผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนา การศึกษามีความเข้าใจ อย่างแท้จริงแล้ว จะสามารถศึกษาและแก้ปัญหาการเรียนการสอนและ การจัดการศึกษาได้อย่างเหมาะสม

บรอนเฟนเบรนเนอร์ (Bronfenbrenner) กล่าวว่า ในการศึกษาสิ่งใดก็ตามโดยเฉพาะ เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตจำเป็นต้องศึกษาหรือมองถึงบริบทของสิ่งนั้นด้วย เนื่องจาก สิ่งต่าง ๆ ไม่ได้อยู่ อย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพัง แต่อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีอิทธิพลต่อสิ่งนั้น เรียกว่า “สิ่งแวดล้อม ทางนิเวศวิทยา” หรือ “ecological environment” ซึ่งจัดได้เป็นหลายระบบ เช่น **บริบททางการสอน ในระดับไมโคร (micro)** หรือบริบททางการสอนระดับห้องเรียนเป็นบริบททางการสอนที่ใกล้ชิดตัว ผู้สอน - ผู้เรียนมากที่สุด ได้แก่

๑. ผู้สอน มีอิทธิพลต่อการเรียนการสอนหลายประการ เช่น ความรู้ความเข้าใจในสาระ ที่สอน ความสามารถในการสอน ความตั้งใจในการสอนเจตคติต่อการสอน ความรู้สึกต่อตัวผู้เรียน สภาพจิตใจของผู้สอน สุขภาพของผู้สอน ความพร้อมของผู้สอน บุคลิกลักษณะของผู้สอน ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีผลต่อการจัดการเรียนการสอนและต่อพฤติกรรมการสอนของครู ซึ่งส่งผลต่อถึง กระบวนการเรียนรู้ และผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้ของผู้เรียน

๒. ผู้เรียน สภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในของผู้เรียนมีอิทธิพลต่อการเรียน การสอนมากเช่นเดียวกับผู้สอน เช่น ความสนใจ ความต้องการและความถนัดในการเรียน วิธีการ เรียนรู้ แรงจูงใจในการเรียน ความพร้อมในการเรียน สุขภาพของผู้เรียน ลักษณะของผู้เรียน จำนวน ผู้เรียน พฤติกรรมของผู้เรียน สภาพจิตใจของผู้เรียน เจตคติต่อการเรียนการสอน ความรู้สึกละเอียด ของผู้เรียนต่อผู้สอน ความสามารถของผู้เรียน ปัญหาของผู้เรียน เหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อการจัดการ เรียนการสอนของครู และการเรียนรู้ของผู้เรียน

๓. การจัดการเรียนการสอน หมายถึง วัตถุประสงค์ในการเรียนการสอน สาระ/เนื้อหาที่ ใช้ในการเรียนการสอน วิธีการ/กระบวนการที่ใช้ในการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล การเรียนการสอน สื่อและอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนการสอน

๔. สภาพแวดล้อม สภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดผู้สอน - ผู้เรียนมากที่สุด ก็คือสภาพแวดล้อมในห้องเรียน อันได้แก่ แสง เสียง สี อากาศ ขนาดห้องเรียน อุปกรณ์การเรียน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ กระดาน เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีสภาพแวดล้อมนอกห้องเรียนหรือสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ขณะที่มีการเรียนการสอนเกิดขึ้น เช่น เสียงรถตัดหญ้า เสียงรถวิ่งผ่าน หรือโรงเรียนทำกิจกรรมอื่น ๆ ขณะที่ครูกำลังสอน

ในขณะที่การเรียนการสอนเกิดขึ้น บริบททั้ง ๔ ด้านจะร่วมกันส่งผลต่อการเรียนการสอนของผู้เรียนและครูอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ปัญหา นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาภาษาไทยต่ำ ปัญหานี้อาจเนื่องมาจากครูไม่มีความถนัดในการสอนภาษาไทย หรือครูอาจทำดีทุกอย่าง แต่ผู้เรียนไม่สนใจเรียน เนื่องจากผู้เรียนไม่ชอบวิชาภาษาไทย หรือขณะเรียนผู้เรียนขาดความพร้อมเพราะเหนื่อยเกินไปจากการเล่นกีฬา หรืออาจจะเป็นเพราะสาระไม่น่าสนใจ หรือบังเอิญมีเสียงรบกวนจากภายนอกมากเกินไปก็ได้

บริบททางการสอนในระดับเมโซ (meso) หรือบริบททางการสอนในระดับโรงเรียน เป็นบริบทที่กว้างขึ้น ประกอบด้วย

๑. ผู้บริหารโรงเรียน ข้อเท็จจริงและผลงานวิจัยจำนวนมากสามารถยืนยันได้ว่าผู้บริหารมีอิทธิพลต่อครูและการสอนของครูมาก ลักษณะของผู้บริหาร นโยบายและการบริหารงาน การปกครองดูแลเอาใจใส่ครู การให้สนับสนุนครูของผู้บริหารล้วนมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของครูทั้งสิ้น

๒. โรงเรียน ได้แก่ สภาพของโรงเรียน ขนาด สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและบริเวณรอบนอกโรงเรียน สื่อ อุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ครูในการสอน งบประมาณ ทรัพยากร รวมทั้งสวัสดิการของโรงเรียน เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อการเรียนการสอนทั้งสิ้น

๓. ผู้ร่วมงาน ได้แก่ เพื่อนครูในโรงเรียนและบุคลากรอื่น ๆ เช่น เจ้าหน้าที่ธุรการ พนักงาน การโรง เป็นต้น บริบทแวดล้อมเหล่านี้สามารถส่งผลต่อสิ่งที่อยู่ในระบบไมโครได้

แม้จะดูเหมือนว่าการเรียนรู้ของผู้เรียนจะเกิดจากการสอนของครูในห้องเรียนก็ตามแต่แท้จริงแล้ว บริบททางการสอนในระดับโรงเรียนมีผลกระทบต่อการเรียนการสอนได้มาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน เนื่องจากเกิดขึ้นบ่อย ๆ และมีให้เห็นกันโดยทั่วไป เช่น การที่ครูขาดขวัญกำลังใจในการสอน ท้อใจในการทำงาน เนื่องจากผู้บริหารไม่ให้การสนับสนุน มีอคติ ความลำเอียงไม่ยุติธรรม

และไม่ยอมรับความคิดเห็นของครู เหล่านี้ส่งผลให้ครูขาดขวัญกำลังใจในการทำงาน ขาดความกระตือรือร้นและเอาใจใส่ในการสอน ซึ่งส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนในที่สุด

บริบททางการสอนในระดับเอ็กซ์ (exo) หรือบริบทในระดับชุมชน แม้จะดูเหมือนห่างไกลจากการเรียนการสอนในห้องเรียน แต่แท้จริงแล้วมีอิทธิพลส่งผลต่อการเรียนการสอนได้ ชุมชนส่งผลต่อการเรียนการสอนได้หลายทาง เช่น

๑. บุคคลในชุมชน ได้แก่ พ่อ แม่ ผู้ปกครองของผู้เรียน ตลอดจนบุคลากรอื่น ๆ ในชุมชน อันได้แก่ ผู้บริหารระดับท้องถิ่น นโยบายและการบริหารการศึกษาระดับท้องถิ่น

๒. ทรัพยากรในชุมชน อันได้แก่ งบประมาณ สถานที่ อุปกรณ์ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

๓. สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของชุมชน ซึ่งได้แก่การเห็นความสำคัญของการศึกษาของนักการเมืองและคนในชุมชน การมีส่วนร่วมให้การสนับสนุนการศึกษาของชุมชน เศรษฐกิจในชุมชน รวมทั้งค่านิยม และวัฒนธรรมของคนในชุมชน เป็นต้น

หากชุมชนเห็นความสำคัญของการศึกษาและมีเศรษฐกิจดี ก็จะส่งผลให้โรงเรียนและครูได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่ ทำให้ครูสามารถปฏิบัติงานอย่างราบรื่นและได้ผลดีดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่พบเห็นกันโดยทั่วไปว่า ชุมชนใดที่เห็นความสำคัญของการพัฒนาเด็กเล็ก จะช่วยกันจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขึ้น และให้การสนับสนุนครูในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กใดที่คนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมให้ความร่วมมือ มักจะประสบความสำเร็จ ในขณะที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมน้อยหรือไม่มีส่วนร่วมเลยมักจะไม่ค่อยประสบความสำเร็จ บริบททางการสอนในระบบชุมชนนี้ อาจหมายถึงชุมชนในระดับหมู่บ้าน หรือระดับจังหวัดก็ได้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สพช.) ^{๑๖} ในฐานะหน่วยปฏิบัติที่ดูแลการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตั้งแต่ระดับปฐมวัย ประถมศึกษา จนถึงมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นหน่วยงานที่ต้องดูแลจัดการศึกษาให้กับผู้เรียนและโรงเรียนจำนวนมากที่สุดของประเทศ

^{๑๖} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑-๓๓.

ได้กำหนดแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้ ที่จัดการเรียนการสอน โดยยึดผู้เรียนสำคัญที่สุด เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข โดยใช้

กระบวนการเรียนรู้ ๕ ลักษณะ คือ

- การเรียนรู้อย่างมีความสุข
- การเรียนรู้แบบองค์รวม
- การเรียนรู้จากการคิดและปฏิบัติจริง
- การเรียนรู้ร่วมกับบุคคลอื่น
- การเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ของตนเอง

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. การเรียนรู้อย่างมีความสุข : เรียนรู้อย่างสุขสันต์ด้วยกันทุกคน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้ประยุกต์ใช้หลักการจากทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีความสุข กล่าวคือ เป็นสภาพของการจัดการเรียนการสอนในบรรยากาศที่ผ่อนคลาย มีอิสระ ยอมรับความแตกต่างของบุคคล มีหลากหลายในวิธีการเรียนรู้ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีประสบการณ์แห่งความสำเร็จ และได้พัฒนาตนเองให้เต็มศักยภาพ ซึ่งมีแนวทางสำคัญ คือ บทเรียนต้องเป็นเรื่องใกล้ตัว มีความหมายมีประโยชน์ กิจกรรมการเรียนรู้ต้องมีความหลากหลาย สื่อการเรียนต้องน่าสนใจ การประเมินผลมุ่งเน้นตามศักยภาพของผู้เรียนเป็นรายบุคคล ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียนต้องแสดงออกอย่างนุ่มนวล เป็นมิตร มีเมตตา อ่อนน้อม เข้าใจและยอมรับกัน และกัน ให้กำลังใจและเกื้อกูลกัน

๒. การเรียนรู้แบบองค์รวม : การบูรณาการสาระและกระบวนการเรียนรู้

เป็นการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างสัมพันธ์ เชื่อมโยงต่อเนื่องกลมกลืนกันทั้งในเรื่องใกล้ตัว ในท้องถิ่น สิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ ทั้งเรื่องของท้องถิ่น เรื่องของสากล การเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมโลก ซึ่งมีผลทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องที่รู้อย่างชัดเจน ลึกซึ้งครอบคลุม มีความหมายต่อการนำไปใช้ในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหาสภาพสังคม

๓. การเรียนรู้จากการคิดและการปฏิบัติจริง : เรียนร่วมกัน รู้ร่วมกัน

การคิดเป็นความสามารถของสมองในการประมวลข้อมูลความรู้ และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้เป็นความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ เพื่อนำไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

สอดคล้องกัน เมื่อได้คิดแล้วก็ต้องนำไปปฏิบัติจริง จึงจะเกิดการเรียนรู้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ การจัดการเรียนให้ได้ฝึกคิดและปฏิบัติจริง จึงจะเกิดการเรียนรู้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ตรงจาก แหล่งความรู้ สื่อ เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมรอบตัวต่าง ๆ ด้วยการฝึกสังเกต คิดอย่างรอบคอบ ปฏิบัติอย่างจริงจัง และสรุปผลเป็นองค์ความรู้แก่ตนเอง

๔. การเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น : เรียนร่วมกัน รู้ร่วมกัน

เป็นกระบวนการเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กัน โดยมีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยน ความรู้ วัฒนธรรม อารมณ์และสังคมร่วมกัน ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ วัฒนธรรม อารมณ์ และสังคมร่วมกัน ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิด เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน เป็นการปลูกฝังคุณธรรมที่ดีงาม การทำงานร่วมกันทำให้พัฒนาทั้งทักษะทางสังคม และทักษะการทำงานที่ดีด้วย

๕. การเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ของตนเอง : เรียนอย่างไรควรหยุดทบทวนตนเอง รอบด้าน

เป็นการรับรู้ผลการเรียนรู้และความถนัดของตนเอง เน้นการเรียนรู้กระบวนการว่า การเรียนรู้แต่ละครั้งเกิดขึ้นอย่างไร เรียนด้วยวิธีการอะไร มีขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นจนจบอย่างไร โดยเปิดโอกาสและจัดสถานการณ์ให้ผู้เรียนได้ศึกษา วิเคราะห์ ประเมินจุดดีจุดด้อย และปรับปรุง กระบวนการเรียนรู้ของตนเองเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะสม พร้อมทั้งจะ นำไปใช้ในการเรียนรู้ครั้งต่อไป

ในการดำเนินงานนั้น สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้เน้นย้ำ ในเรื่องความเชื่อว่า ต้องเริ่มต้นจากความเชื่อมั่นในศักยภาพของผู้เรียน และดำเนินงานภายใต้ หลักการผู้เรียนสำคัญที่สุด และเชื่อมโยงกับสภาพชีวิตจริง

แนวการจัดการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้มี ๓ ระดับ คือ

๑) ระดับการจัดการเรียนรู้

ได้เสนอการเรียนรู้ ๕ ลักษณะดังกล่าว และข้อเหวี่ยงในการปฏิรูปการเรียนรู้ ๖ ประการ คือ การรู้จักผู้เรียนรายบุคคล บูรณาการ โครงการ การเรียนรู้ในกรอบการเชื่อมโยง กับท้องถิ่น การเรียนรู้โดยใช้กลุ่ม และการประเมินผลโดยใช้แฟ้มสะสมงาน

๒) ระดับโรงเรียน

ได้เสนอแนวดำเนินการของโรงเรียน เช่น การจัดทำธรรมนูญโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิรูปการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน/ผู้ปกครอง การนิเทศแบบกัลยาณมิตร การวิจัยชั้นเรียน เป็นต้น

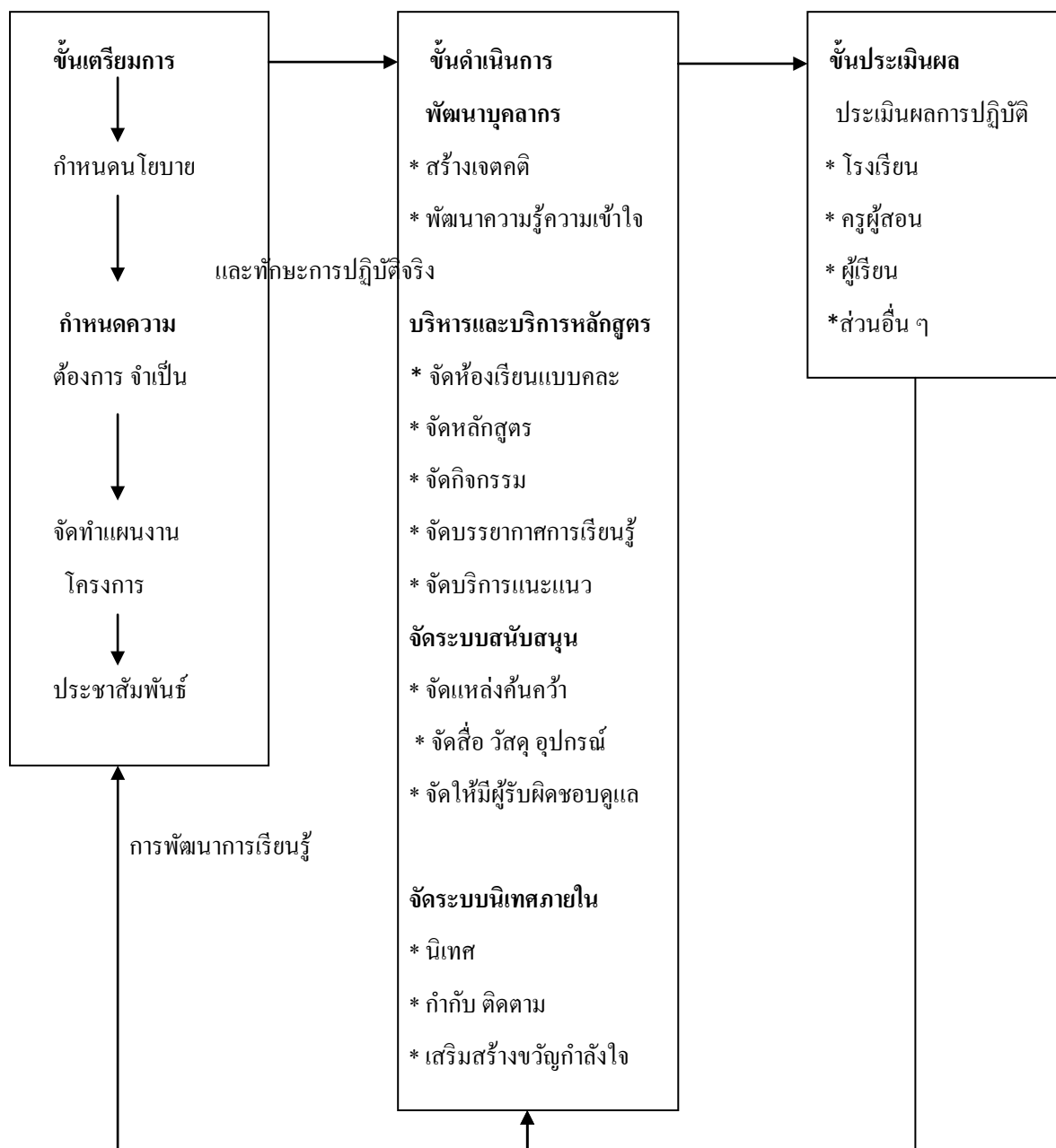
๓) ระดับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ/สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด

ได้สนับสนุนการปฏิรูปการเรียนรู้โดยการพัฒนาโรงเรียนแกนนำ ครูแกนนำ และเพิ่มแกนนำการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ระดับจังหวัด โดยปฏิบัติการพ่นกลาย กฏระเบียบที่ไม่เอื้อต่อการปฏิรูปการเรียนรู้ และเผยแพร่สร้างกระแสปฏิรูปการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง

จากแนวคิดการบริหารการเรียนรู้และการสอน ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ จะต้องมองถึงบริบทของสิ่งแวดล้อมทางนิเวศวิทยาหรือที่เรียกว่า ecological environment เช่น ๑) ครูผู้สอน ๒) ผู้เรียน ๓) สาร/เนื้อหา และ ๔) วิธีการหรือกิจกรรมการเรียนการสอนที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันในทุกระดับ เช่น บริบทการสอนในระดับห้องเรียน (Micro) บริบทการสอนระดับโรงเรียน (meso) บริบทในระดับชุมชน (exo) ที่จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนสำคัญที่สุด เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข โดยมีกระบวนการบริหารจัดการเรียนการสอนที่ปลูกฝังคุณธรรมที่ดั่งใจให้เกิดการเรียนรู้อย่างครบถ้วน สมบูรณ์ตรงจากแหล่งความรู้ สื่อ เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมรอบตัวต่าง ๆ ด้วยการฝึกสังเกต คิดอย่างรอบคอบ ปฏิบัติอย่างจริงจัง และสรุปผลเป็นองค์ความรู้แก่ตนเอง ซึ่งกระบวนการบริหารจัดการเรียนการสอนภายในสถานศึกษาเกิดขึ้นได้ผู้บริหารและครูผู้สอนต้องนำหลักการบริหารดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการบริหารจัดการเรียนการสอนตามหลักธรรมชาติ ๔ โดยเริ่มตั้งแต่การวางแผนในการปฏิบัติงานวิชาการและงานกิจกรรมนักเรียนด้วยฉันทะ การปฏิบัติงานตามแผนในการปฏิบัติงานวิชาการและงานกิจกรรมนักเรียนด้วยวิริยะ การวัดและประเมินผลในการปฏิบัติงานวิชาการและงานกิจกรรมนักเรียนด้วยจิตตะ และการทบทวนเพื่อปรับปรุงในการปฏิบัติงานวิชาการและงานกิจกรรมนักเรียนด้วยวิมังสา ดังที่ กรมสามัญศึกษา ^{ON}

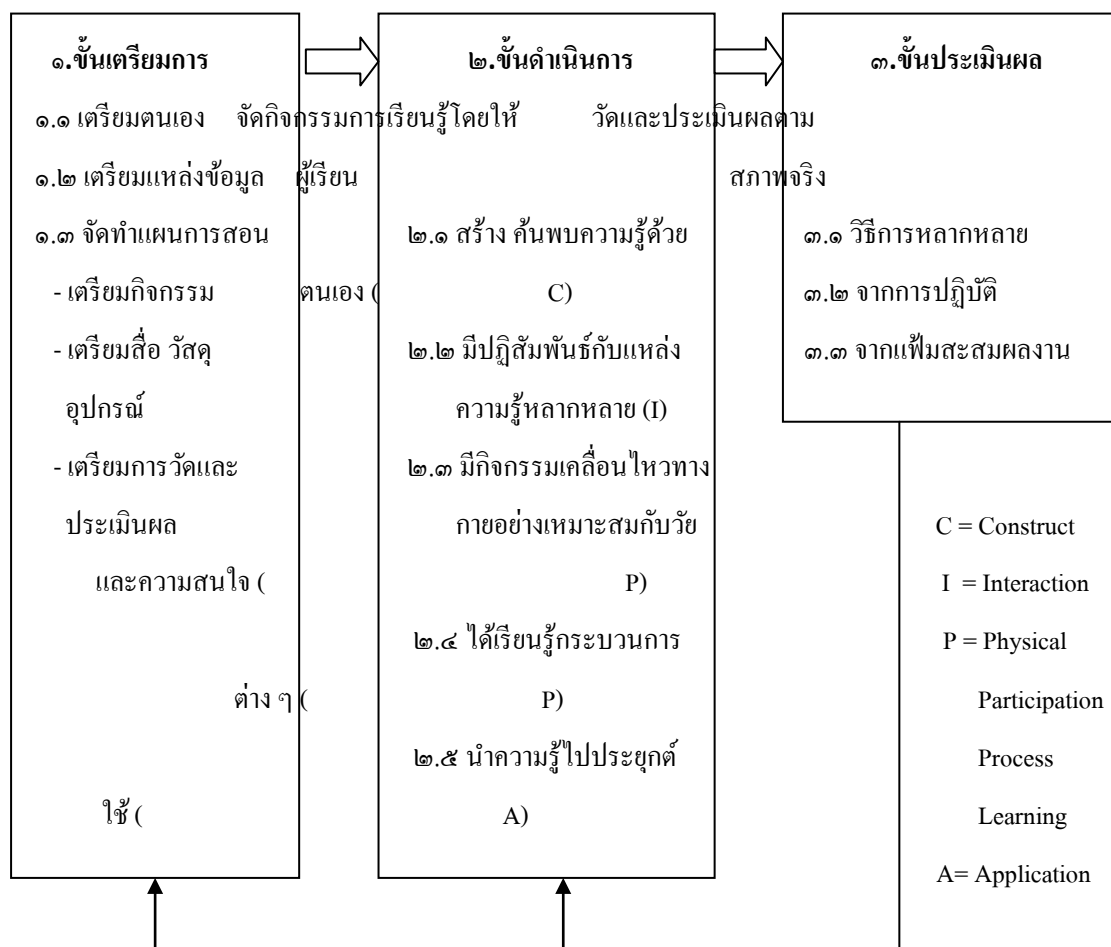
^{ON} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด, หน้า ๓๔-๓๕.

ได้ให้ความสำคัญในด้านบริหารจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะทั้งโรงเรียน สรุปเป็น
แผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๒ แนวดำเนินการโรงเรียนในการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด

เพื่อให้ครูซึ่งเป็นบุคลากรที่สำคัญที่สุดในการนำแนวคิดไปจัดการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้สำเร็จจริง กรมสามัญศึกษาจึงได้เสนอแนะแนวการดำเนินการของครูผู้สอนไว้ด้วย โดยยึดหลัก และประยุกต์รูปแบบ CIPPA Modle ของ รองศาสตราจารย์ ดร.พิสนา แจมมณี ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑ แนวดำเนินการของครูผู้สอนในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด

รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดนี้ กรมสามัญศึกษาได้เริ่มเผยแพร่ดำเนินการตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ และพัฒนาเรื่อยมาโดยปรับตามแนวทาง CIPPA Model และครูผู้สอนของกรมสามัญได้นำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔

๑. หลักธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา

หลักธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา จะแสดงถึงคุณธรรม จริยธรรมที่ควรประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม ซึ่งพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของ คุณธรรม หมายถึง ระเบียบ แนวปฏิบัติ ซึ่งมุ่งให้เกิดความผาสุก ความสงบสุข และ หลวงพ่อปัญญานันทะ ได้ให้ความหมายคำว่า ธรรมะ หมายถึง สรรพสิ่งทุกอย่างทั้งที่เป็นสังขารที่มีใจครองและไม่มีใจครองล้วนแล้วแต่เป็นธรรมะทั้งสิ้น หรือหมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ชอบธรรมโดยตรงหรือมีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่น เช่น ศีล วินัย หรือ หมายถึง ความจริง สรรพสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกจริงเป็นสัจจะ

๒. ความหมายของอิทธิบาท ๔

พจนานุกรม ศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายความหมายของอิทธิบาท ๔ หมายถึง ฐานหรือหนทางสู่ความสำเร็จ หรือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ทางแห่งความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี ๔ ประการ คือ

ฉันทะ (ความพอใจ) คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

^{๐๐}พุทธทาสภิกขุ, ความแตกต่างระหว่างศีลธรรมกับศาสนา, (นนทบุรี : โรงพิมพ์เอกรินทร์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐๗.

^{๐๐}หลวงพ่อปัญญานันทะ, ธรรมะประมวลพุทธธรรมที่สำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนจักรพิมพ์, หน้า ๒๒).

^{๐๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย พุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔ พ.ศ.๒๕๔๘, หน้า ๑๖๐.

วิริยะ (ความเพียร) คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน
เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

จิตตะ (ความคิด) คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝน
ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ

วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง) คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบ
เหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

๓. ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔

หลักธรรมอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมที่สามารถสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จและ
เป็นแรงเสริมกำลังใจที่จะผลักดันให้เกิดความสำเร็จของการทำงาน ซึ่ง วิเชียร พากเพียร (๒๕๓๑ :
๒๗-๓๖) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๓.๑ ประโยชน์ของ ฉันทะ คือ เป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่อหน่าย
ไม่ทอดทิ้งมีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีตนเองรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็
กลายเป็นง่าย ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจับจด ไม่ก้าวหน้า

๓.๒ ประโยชน์ของ วิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะจะ
ทำให้เป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้ามีแต่งานค้าง
กลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓.๓ ประโยชน์ของ จิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหา
สามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ ถ้าขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้ง่ายโดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อ
สายเกินแก้ไขแล้ว

๓.๔ ประโยชน์ของ วิมังสา คือ ช่วยให้ทำงานไม่ผิดพลาด และทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะ
ทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานถูก ๆ ผิด ๆ เปลืองทุนเปลืองแรง เปลืองเวลาและทำให้
โง่งเงลา

๔. การใช้หลักธรรมอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงาน

การใช้หลักธรรมอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนใน
โรงเรียนวิถีพุทธที่ดีนั้นจะส่งผลให้งานประสบผลสำเร็จ ที่ตั้งไว้และดำเนินไปด้วยดี ผู้บริหาร
โรงเรียนและครูผู้สอนสามารถนำไปปฏิบัติได้ครบถ้วนจะถือว่าเป็นผู้บริหารงานการเรียนการสอน

ที่มีความสมบูรณ์ในหลักธรรมอริยบท ๔ เกิดความสำเร็จของงานตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและมีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องอย่างไม่หยุดยั้ง^{๐๐}

จากหลักธรรมอริยบท ๔ ที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า อริยบท ๔ เป็นหลักธรรมสำคัญของพุทธศาสนาที่ทำให้ถึงความสำเร็จ เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในการทำงาน เป็นคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในชีวิตประจำวันที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันและกัน มีประโยชน์มากทั้งงานทางโลกและทางธรรมสามารถนำไปปรับปรุงพัฒนาไปใช้เป็นระบบ QC (Quality Control) ในการควบคุมคุณภาพการทำงาน ก็คือ PDCA และ CIPPA ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียน ซึ่งการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ตามหลักอริยบท ๔ ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวลำภู เขต ๑ ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอนในโรงเรียนก็สามารถนำหลักธรรมอริยบท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการวางแผนในการปฏิบัติงานวิชาการและงานกิจกรรมนักเรียนด้วยฉันทะ การปฏิบัติงานตามแผนในการปฏิบัติงานวิชาการและงานกิจกรรมนักเรียนด้วยวิริยะ การวัดและประเมินผลในการปฏิบัติงานวิชาการและงานกิจกรรมนักเรียนด้วยจิตตะ และการทบทวนเพื่อปรับปรุงในการปฏิบัติงานวิชาการและงานกิจกรรมนักเรียนด้วยวิมังสา เพื่อให้เกิดผลความสำเร็จในการบริหารการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและคงทนตลอดไป

^{๐๐}พระมหาสุเมธ บัวทอง “การใช้หลักธรรมอริยบท ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนตามความคิดเห็นของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในกลุ่ม ๓ ”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๒).

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิตติมาน นาทอน^{๐๐} ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การบริหารกิจกรรมนักเรียนแบบมีส่วนร่วม ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ตามหลักอิทธิบาท ๔ โรงเรียนบ้านค้ำอ้อย อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน พบว่า ผู้ปกครองนักเรียน คณะครู โรงเรียน และนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ ปีการศึกษา ๒๕๔๕ ทุกคน และพระภิกษุวัดคอนมูล ทุกรูป มีความพึงพอใจต่อการบริหารกิจกรรมนักเรียนแบบมีส่วนร่วมระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ตามหลักอิทธิบาท ๔ และเห็นว่า ปัญหาและอุปสรรคการบริหารกิจกรรมนักเรียนแบบมีส่วนร่วม ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ตามหลักอิทธิบาท ๔ ในทุกด้านลดลง สำหรับกิจกรรมนักเรียนในทุกด้านได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองนักเรียน พระภิกษุ และคณะครู โรงเรียน ในการส่งเสริมให้นักเรียน ได้จัดกิจกรรม ศึกษาหาความรู้ ประสบการณ์อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

ปิยนันท์ รุ่งรุจีไพศาล^{๐*} ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนาบุคลากรของโรงเรียนวิถีพุทธ กับกลุ่มตัวอย่าง ๔ กลุ่ม คือ ผู้บริหารสถานศึกษา และบุคลากรทางการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้บริหารสถานศึกษา พบว่า แนวทางการพัฒนาบุคลากรของโรงเรียนวิถีพุทธ โดยนำหลักไตรสิกขา ปัญญาวัชรธรรม กัลยาณมิตตตา และพรหมวิหารธรรม มาบูรณาการกับขั้นตอนการพัฒนา มีความเหมาะสมและเป็นไปได้ โดยมีแนวทางดังนี้คือ ๑) การกำหนดความต้องการจำเป็น ผู้รับผิดชอบมีการวิเคราะห์ มีพรหมวิหาร สำรวจปัญหา ความต้องการ สร้างปัจจัยเกื้อหนุน จัดลำดับความต้องการครอบคลุมทั้ง ๓ ด้าน คือ ความรู้ ความคิด และจิตใจ ๒) การวางแผน ผู้รับผิดชอบพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีแผนการ มีโครงการ และกิจกรรมที่หลากหลาย พัฒนาจิตใจโดยมีภูมิรู้ในธรรม มีแผนนิเทศ กำกับติดตาม ๓) การดำเนินการตามแผน ผู้รับผิดชอบมีอิทธิบาท ๔ พัฒนากัลยาณมิตตธรรม ๗ สร้างปัญญาวัชรธรรม คิดแบบโยนิโสมนสิการ

^{๐๐}กิตติมาน นาทอน, “การบริหารกิจกรรมนักเรียนแบบมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ตามหลักอิทธิบาท ๔ โรงเรียนบ้านค้ำอ้อย อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน ”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์, ๒๕๔๕).

^{๐*}ปิยนันท์ รุ่งรุจีไพศาล, “แนวทางการพัฒนาบุคลากรของโรงเรียนวิถีพุทธ ”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๑).

มีสติในงาน ในวิถีชีวิตประจำวัน นิเทศ ติดตาม อย่างต่อเนื่อง ๔) การประเมินตนเอง และ
กระบวนการกลุ่มในวิถีชีวิตจริง

วิษณุ คุรุธรรมานนท์^{๐๐} ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง รายงานการประเมินโครงการ โรงเรียน
วิถีพุทธ ปีการศึกษา ๒๕๕๕ โรงเรียนวัดอุเบกขาราม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร
เขต ๒ พบว่า

๑. ด้านสภาวะแวดล้อม มีความเหมาะสมในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายชื่อ
สภาวะแวดล้อมของโครงการที่มีความเหมาะสมมาก ได้แก่ วัตถุประสงค์ของโครงการโรงเรียน
วิถีพุทธ รองลงมา คือหลักการของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และเป้าหมายของโครงการโรงเรียน
วิถีพุทธ

๒. ด้านปัจจัยเบื้องต้น การประเมินโครงการ มีความเหมาะสมในระดับปานกลาง
เมื่อพิจารณาเป็นรายชื่อ ปัจจัยด้านบุคลากรที่กล่าวว่า บุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา
ผู้ปกครอง และชุมชน ตระหนักในคุณประโยชน์ของการจัดโครงการมีความเหมาะสมสูงสุด
รองลงมา คือ ด้านสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับเป็นสื่อ การจัดการเรียนการสอน
และบุคลากรในโรงเรียนมีความเป็นกัลยาณมิตร

๓. ด้านกระบวนการดำเนินงาน โรงเรียนมีกระบวนการดำเนินงานระดับเหมาะสมมาก
เมื่อพิจารณาเป็นรายชื่อ การดำเนินการจัดกิจกรรมหน้าเสาธงมีระดับความเหมาะสมสูงสุด
รองลงมา คือ มีการจัดเตรียมกิจกรรมก่อนเลิกเรียน และด้านการดำเนินกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตใน
เรื่องกิจกรรมประจำสัปดาห์

๔. ด้านผลการดำเนินงาน มีความเหมาะสมระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายชื่อ
ผลการดำเนินงานที่มีระดับความเหมาะสมสูงสุด คือ ผลที่เกิดต่อสังคม ชุมชน เรื่องที่นักเรียนนำ
หลักธรรมไปเผยแพร่ต่อให้ผู้ปกครอง รองลงมา คือ ผลที่เกิดต่อนักเรียน เรื่องนักเรียนมีจิตใจดี
มีเมตตาธรรม และนักเรียนมีความรู้ในหลักธรรมคำสอนตามกิจกรรมที่จัดให้

^{๐๐}วิษณุ คุรุธรรมานนท์, “รายงานการประเมินโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ ปี ๒๕๕๕
โรงเรียนวัดอุเบกขาราม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต ๒”, รายงานการวิจัย, ๒๕๕๖.

๕. ผลการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการ ส่วนมากมีความรู้ความเข้าใจว่าโรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ผ่านการพัฒนาการกิน อยู่ คู่ พัง เป็น คือ มีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ รวมทั้งใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมและปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตร

๕.๑ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ เนื่องจากโรงเรียนมีบุคลากรไม่เพียงพอต่อการดำเนินงานโครงการ ซึ่งควรมีการบริหารจัดการให้ชัดเจน เพื่อให้เกิดความคล่องตัวและไม่ซ้ำซ้อนต่อการดำเนินงาน นอกจากนี้โรงเรียนควรขอการสนับสนุนงบประมาณ ทรัพยากร เพื่อเอื้ออำนวยด้านการจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมรวมทั้งควรมีการพัฒนาให้ความรู้ความเข้าใจให้กับบุคลากรอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความตระหนักในการสร้างบรรยากาศแบบกัลยาณมิตรในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

๕.๒ สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งครูประจำชั้นและผู้ปกครองมีความคิดเห็นที่สอดคล้องกันเกี่ยวกับผลที่เกิดต่อนักเรียน คือ นักเรียนมีคุณลักษณะที่ดีและพึงประสงค์ตามวัตถุประสงค์ของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ต้องการมุ่งให้ นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนา ประพฤติปฏิบัติตนถูกต้องตามทำนองครองธรรมและนำความรู้ไปเผยแพร่ รวมทั้งปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

๕.๓ ปัญหา อุปสรรค ในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนยังมีความเป็นระบบการจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ ซึ่งจะต้องเตรียมมอบหมายบุคลากรให้รับผิดชอบในกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย

๕.๔ การแก้ไขปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น โรงเรียนมีการบริหารจัดการโดยมีการประชุมปรึกษา และร่วมกันหาแนวทางแก้ไข โดยเริ่มจากการวางแผนแบ่งผู้รับผิดชอบดำเนินงาน ร่วมกันจัดระบบการปรับปรุง และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เน้นให้ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

สมศักดิ์ พรมเกษ^{๐๖} ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต ๒ พ.ศ.๒๕๕๘ พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ดังนี้

๑. ด้านปัจจัย ผู้บริหารมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมถือศีล ๕ และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหาร ธรรมประจำใจมีความซื่อสัตย์ จริงใจในการทำงาน มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นามธรรมและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ครูผู้สอนมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีศีลธรรม และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามหลักไตรสิกขา รู้เข้าใจ หลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในด้านระบบการบริหารจัดการ มีระบบการบริหารหลักสูตรสถานศึกษา มีหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรมกับทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ โรงเรียนจัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียน จัดบริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งหรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนรับรู้กระตุ้นให้ต้องการเสพติดอบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิดได้อย่างเหมาะสม ในส่วนการจัดให้มีห้องพระพุทธศาสนา หรือห้องจริยธรรมที่ใช้ปฏิบัติกิจกรรมทางพุทธศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญคุณธรรมจริยธรรมโดยทั่วไปในบริเวณโรงเรียน จัดสภาพโรงเรียนสะอาดปลอดภัย สงบร่มรื่น เรียบง่ายใกล้ชิดธรรมชาติ

๒. ด้านกระบวนการ

๒.๑ กระบวนการเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา มีการจัดบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร ส่งเสริมและสร้างบรรยากาศใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ บุคลากรและนักเรียนให้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้อื่น และส่งเสริมยกย่องเชิดชูผู้ทำดีเป็นประจำอย่างเหมาะสม

๒.๒ กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต มีความเหมาะสม

๓. ด้านผลผลิต นักเรียนมีลักษณะในการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาอย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔)

^{๐๖}สมศักดิ์ พรมเกษ, “การศึกษาผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ ปี ๒๕๕๘”, รายงานการวิจัย, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://learners.in.th/blog/shezaaa/180130> [4 มี.ค. 2553].

๔. ด้านผลกระทบ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้รับผิดชอบโครงการ คณะกรรมการสถานศึกษา หรือผู้ปกครองและพระสงฆ์ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ มีมากที่สุด

ลัทธิพงษ์ พิรุณ ^{๐๖} ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาคุณธรรมในการบริหารงานผู้บริหารโรงเรียนเอกชนตามทัศนะของครูผู้สอน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จังหวัดกำแพงเพชร โดยใช้แบบสอบถามระดับคุณธรรม (อิทธิบาท ๔) ที่จำแนกตามขนาดของโรงเรียน รายได้ ระยะเวลาที่เปิดดำเนินการ และสถานที่ตั้งโรงเรียน พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีคุณธรรมในการบริหารงานที่อยู่ในโรงเรียนที่มีขนาด และระยะเวลาที่เปิดดำเนินการต่างกัน ๓ ด้าน คือ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา สำหรับด้านฉันทะไม่แตกต่างกัน รายได้ของผู้บริหาร และสถานที่ตั้งโรงเรียนที่แตกต่างกัน ผู้บริหารโรงเรียนมีคุณธรรมในการบริหารงานไม่แตกต่างกัน ทุกด้าน

เสมอพงษ์ บำรุงจิตต์ ^{๐๗} ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนวัดหนองรี สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครนายก พบว่า ผู้บริหาร และครูส่วนมากมีความคิดเห็นว่า โรงเรียนประสบความสำเร็จในการนำแนวคิดโรงเรียนวิถีพุทธมาประยุกต์ใช้

ปัจจัยนำเข้า ด้านผู้บริหารมีการปฏิบัติงานที่แสดงให้เห็นถึงความซื่อสัตย์ ความมีคุณธรรม และจริยธรรมในการปฏิบัติงานและการใช้กระบวนการ
ด้านการเรียนการสอน โรงเรียนมีการจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกลุ่มสาระการเรียนรู้ และเชื่อมโยงโดยตรงกับชีวิตประจำวัน

^{๐๖}ลัทธิพงษ์ พิรุณ, “การศึกษาคุณธรรมในการบริหารงานผู้บริหารโรงเรียนเอกชนตามทัศนะของครูผู้สอนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จังหวัดกำแพงเพชร” วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๕).

^{๐๗}เสมอพงษ์ บำรุงจิตต์, [15 มี.ค.2552]. การศึกษาสภาพการดำเนินโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนวัดหนองรี สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครนายก , รายงานวิจัย , [ออนไลน์] แหล่งที่มา : http://www.kroobannok.com/board_view.php?b_id=๖๒๐๒&bcat_id=๑๖ [4 มี.ค. 2553].

ด้านบรรยากาศภายในโรงเรียน มีการส่งเสริมและจัดบรรยากาศการเรียนรู้อย่าง
สร้างสรรค์ระหว่างครูกับนักเรียน มีการปลูกฝังและส่งเสริมครูและนักเรียนให้เป็นแบบอย่างกับ
ผู้อื่นภายในชุมชน

ด้านผลผลิต ในด้านร่างกาย นักเรียนสามารถรับผิดชอบตนเองได้ดีขึ้น มีการดูแล
สุขภาพที่ดี ในด้านสติและสังคม นักเรียนส่วนใหญ่สามารถปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ได้ดี มีความ
ตรงต่อเวลา และมีความรับผิดชอบในหน้าที่ ในด้านจิตใจและอารมณ์ นักเรียนรักเพื่อนร่วมชั้น
พี่และน้องร่วมโรงเรียน และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีการช่วยเหลือเผื่อแผ่เพื่อนร่วมชั้น หรือครู ในด้าน
ปัญญา นักเรียนส่วนใหญ่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีความเกรงกลัวต่อการทำบาป เข้าใจ
ในความหมายของคำว่า บาป บุญ คุณ โทษ

ด้านผลกระทบ ในด้านลด ละ เลิก และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข กลุ่มตัวอย่างผู้บริหาร ครู
และกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในแนวทางเดียวกันว่ายังมีกลุ่มผู้ปกครองบางกลุ่มที่ยังคงยุ่งเกี่ยวกับ
อบายมุข แต่มีจำนวนที่ลดน้อยลง สอดคล้องกับในด้านความรัก ความห่วงใยที่ครอบครัวมีต่อ
บุตรหลาน ผู้ปกครองให้ความรักและความห่วงใยกับลูกหลานดีมาก

ด้านวัด ในประเด็นเรื่องศาสนาทายาท และผู้ช่วยเหลืองานของวัดมีจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น
เนื่องจากทางโรงเรียนได้มีการจัดกิจกรรมนอกสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับด้านพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น
ด้านโรงเรียน ผู้บริหารและครูโดยส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าโรงเรียนได้รับการยอมรับจาก
ผู้ปกครอง เพิ่มมากขึ้น ส่วนความร่วมมือจากชุมชน โรงเรียนได้รับความร่วมมือจากชุมชน
เพิ่มมากขึ้น

โสฬส นพรัตน์ ^{๐๐} ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การส่งเสริมพัฒนาตนด้วยหลักอริยบท ๔
ของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนวัดช่องลม : กรณีการเรียนรู้เรื่องน้ำสกตชีวาภาพ
โดยการศึกษาผลการใช้กิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการเรียนรู้การสอนการส่งเสริมพัฒนาตนด้วย
หลักอริยบท ๔ และเพื่อเป็นการพัฒนาตนเองในการจัดการเรียนรู้เรื่องน้ำสกตชีวาภาพกับ
วิถีพอเพียงของนักเรียน รวมทั้งการศึกษาดุติกรรมของนักเรียนในการใช้วัตถุและทรัพยากรใน

^{๐๐}โสฬส นพรัตน์, “การส่งเสริมพัฒนาตนด้วยหลักอริยบท ๔ ของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕
โรงเรียนวัดช่องลม : กรณีการเรียนรู้เรื่องน้ำสกตชีวาภาพ”, รายงานวิจัย, ๒๕๕๒.

การปฏิบัติงานอย่างคุ้มค่า และมีประสิทธิภาพบนพื้นฐานของความพอเพียง พบว่า การใช้แผนจัดการเรียนรู้ที่นักเรียนมีการพัฒนาด้วยความรู้ ความเข้าใจ ทักษะกระบวนการทำงานและพฤติกรรม การสร้างลักษณะนิสัยเป็นรายกลุ่มรายบุคคลดีขึ้นกว่าเดิมเป็นไปตามวัตถุประสงค์สาระการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในแผนจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และนอกจากนี้ ยังมีผลที่ตาม คือ การเรียนรู้ที่มีความสุข สนุกกับการทำงาน ใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง มีความรับผิดชอบในการทำงานร่วมกันสามารถขยายผลและเผยแพร่สู่ครอบครัวชุมชนใกล้เคียงทำให้สภาพแวดล้อมดีขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าครูได้เรียนรู้หลักการวิธีการวางแผนจัดการเรียนรู้เหมาะสมกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ และครูได้เรียนรู้ประสบการณ์การทำงานร่วมกับผู้อื่น ชุมชน และผู้ปกครองนักเรียน ได้อีกด้วย

ศรีเพชร แสงอะโณ^{๐๐} ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาการบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมตามหลักอิทธิบาท ๔ ของ โรงเรียนบ้านห้วยยาง พบว่า

๑. ครู ในภาพรวมมีความพึงพอใจต่อการบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ตามหลักอิทธิบาท ๔ โดยเฉลี่ยอยู่ระดับมาก ทุกด้าน โดยด้านวิริยะ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา ได้แก่ ด้านวิมังสา ด้านจิตตะ และด้านฉันทะ ตามลำดับ สำหรับปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินงานการบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ตามหลักอิทธิบาท ๔ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อยที่สุดในทุกด้าน

๒. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในภาพรวมมีความพึงพอใจต่อการบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมตามหลักอิทธิบาท ๔ โดยเฉลี่ยอยู่ระดับมาก ทุกด้าน โดยด้านวิมังสา มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา ได้แก่ ด้านจิตตะ ด้านวิริยะ และด้านฉันทะ ตามลำดับ สำหรับปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินงานการบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ตามหลักอิทธิบาท ๔ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อยที่สุดในทุกด้าน

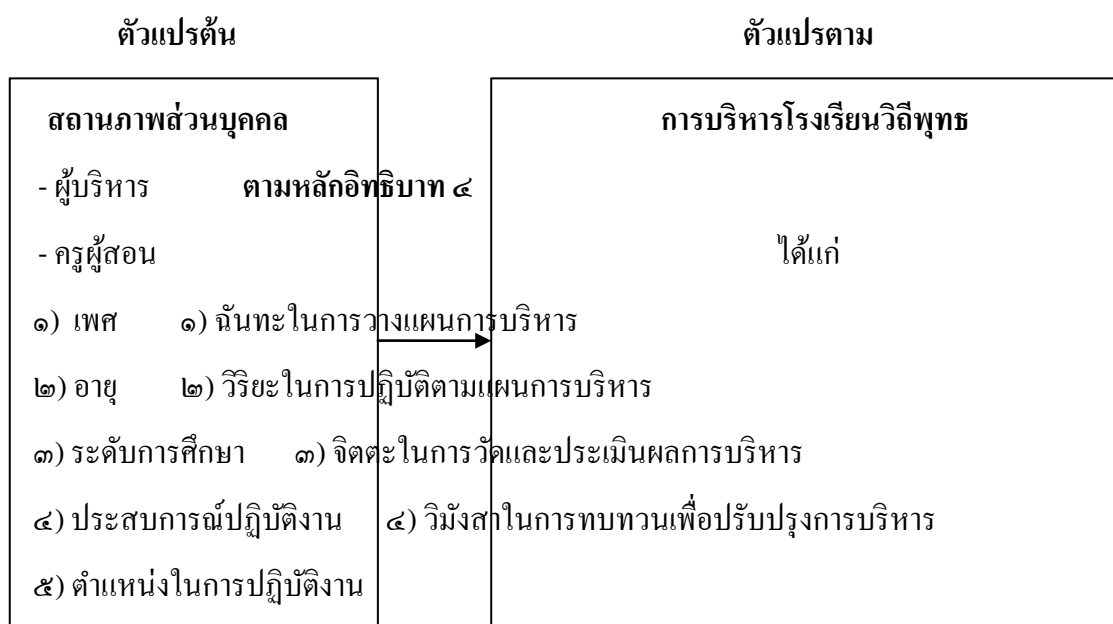
๓. ผู้ปกครองนักเรียน ในภาพรวมมีความพึงพอใจต่อการบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมตามหลักอิทธิบาท ๔ โดยเฉลี่ยอยู่ระดับมาก ทุกด้าน โดยด้านฉันทะ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาได้แก่ ด้านวิมังสา ด้านวิริยะ และด้านจิตตะ ตามลำดับ สำหรับปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินงานการบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วม ตามหลักอิทธิบาท ๔ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อยที่สุดในทุกด้าน

^{๐๐}ศรีเพชร แสงอะโณ, “การศึกษาการบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมตามหลักอิทธิบาท ๔ ของโรงเรียนบ้านห้วยยาง”, รายงานวิจัย, ๒๕๕๑.

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การบริหารโรงเรียน
 วิถีพุทธ เป็นโรงเรียนปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและ
 การพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่ง พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๐๐} กล่าวว่า เป็นการจั
 ตั้งงานโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่เรียกว่า โรงเรียนวิถีพุทธ ที่มีผู้บริหาร ครู และบุคลากรโรงเรียน
 พร้อมด้วยความดีงาม ดำเนินการให้ก้าวหน้า เข้มแข็ง และขยายขอบเขตกว้างขวางออกไป
 การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธของผู้บริหาร และครูผู้สอน มีคุณธรรม จริยธรรม มีศีล ๕ และ
 หลักพรหมวิหารในการดำเนินการแล้ว การดำเนินการตามขั้นตอนสำคัญอย่างต่อเนื่องและ
 เป็นระบบ ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอนต้องใช้ธรรมะในการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธให้มี
 การพัฒนาก้าวหน้า เข้มแข็งและขยายขอบเขตกว้างขวางออกไปโดยนำหลักธรรมอิทธิบาท ๔
 มาบูรณาการในการบริหารโรงเรียน ประกอบด้วย ๔ ด้าน คือ ๑) ฉันทะ การวางแผน ๒) วิริยะ
 การปฏิบัติตามแผน ๓) จิตตะ การวัดและประเมินผล ๔) วิมังสา การทบทวนเพื่อปรับปรุงใน
 การบริหารการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระให้ครบวงจรอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดคุณภาพการบริหาร
 โรงเรียนวิถีพุทธ ตามหลักอิทธิบาท ๔ ที่จะเป็แนวทางในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศ
 ก้าวสู่โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำต่อไป

^{๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, ไม่มีหน้า.

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัยการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ตามหลักอิทธิบาท ๔

แผนภูมิที่ ๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย